

FILOZOFICKÁ FAKULTA Univerzita Karlova

Ústav etnologie

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Nikoly Balaše

“The late socialist Czechoslovak ethnography and folklore studies and its influence on the Czech tradition of sociocultural anthropology after 1989”

**předkládané v roce 2020 v rámci studijního programu
*Obecná antropologie – Integrální studium člověka na Fakultě humanitních studií
Univerzity Karlovy***

Podařená a velmi zajímavá disertační práce Mgr. Nikoly Balaše, vytvořená na základě velice pečlivé až minuciózní analýzy velkého množství dat, napsaná s evidentním západem a nadšením pro věc, se zabývá pro domácí antropologické a etnologické vědy (a do podstatné míry i pro domácí sociální a humanitní vědy *obecně*) významnou a v posledních třiceti letech spíše jen náznakově, popřípadě deklaratorně exploatovanou problematikou soudobých domácích dějin oboru/ů. Myslím, že je na místě konstatovat, že jde o jeden z prvních (či možná dokonce *úplně první*) rozsáhlejších a především teoreticky a metodologicky *promyšleně* nastavených textů na toto téma, který jde nad rámec „pouhých“ deskriptivních či intelektuálních dějin vědy. Autor, a to je dle mého mínění poměrně podstatné, se navíc pokouší postihnout dynamiku vývoje disciplíny s absencí výraznější vlastní aktérské perspektivy, a to dokonce ani jejích reliktvů (což je usnadněno jeho generační situovaností a související absencí dlouhodobějších osobních vazeb v oboru) – její dějiny tak vnímá do podstatné míry vnější, badatelskou optikou (samozřejmě s vědomím nevyhnutelné vlastní pozicionality v terénu): vykresluje pak obraz dobové badatelské kultury a praktik, který je do značné míry novátorský. Výsledkem je každopádně odborný text, který v lecčem převyšuje většinu dosud publikovaných studií na toto téma. Extrémně poctivě napsaná a důkladná práce klade akcent na jedno z klíčových období novodobého vývoje těchto disciplín, které je často rétoricky spojováno na jednu stranu s jejich (znovu)ideologizací (ke které ovšem v různé dynamice docházelo a dochází ve všech vývojových periodách, samozřejmě včetně

FILOZOFICKÁ FAKULTA Univerzita Karlova

Ústav etnologie

současnosti) a teoretickou a metodologickou stagnací, na stranu druhou ale občas se snahou o překročení tématických domén „tradičního“ národopisu vycházejícího z „volkskundlerského“ studia „tradiční lidové kultury“ směrem k tématům, kterým se v té době na Západě – či později u nás – věnovala jak antropologie a etnologie, tak třeba i kulturní dějiny (svěbytně chápané studium etnicity v podobě tzv. „studia etnických procesů“, výzkum novoosídleneckého pohraničí a migračních procesů, českých „krajanských“ komunit, etnografie dělnictva). Autor má – ve srovnání s badatelskými projekty zkoumajícími české etnologické vědy například v 50. letech 20. století – v mnohém zajímavější terén. Při zkoumání spletitostí dobové badatelské kultury a praktik se totiž vedle deklaratorních a programatických textů v daleko větší míře setkává s dobře dokumentovatelnou kuhnovskou „normální vědou“, každodenně prováděnou vědeckou i mimovědeckou činností, občas orámovanou deklaracemi snažícími se vzbudit dojem proměny „paradigmatu“ (možná právě dialektický rozpor mezi těmito texty a dobovou „normální“ vědou způsobuje tak rozdílné hodnocení klíčových etap vývoje českých etnologických věd v druhé polovině 20. století ze strany různých pamětníků, jak ostatně ukázal i nedávný rozsáhlý badatelský projekt, organizovaný – vedle dalších institucí – Etnologickým ústavem Akademie věd ČR, v. v. i.).

Autor vedle analýzy velkého množství dobových (především publikovaných) textů pracuje i oralhistorickou metodou, kterou – při vědomí určitého teoretického deficitu oral history – teoreticky rámuje přístupy kritické sociologie vědy Pierra Bourdieu. Jeho hlavním terénem je „Robkovo impérium“, tj. vědecká produkce dvojice předních pražských oborových institucí – Katedry etnografie a folkloristiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a pražské pobočky Ústavu pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd v období 70. a 80. let 20. století. Obraz dobové domácí etnologické vědy v práci tak není – jak by se mohlo z jejího částečně zavádějícího názvu zdát – „geograficky“ kompletní (zcela chybí dobově nepochybně progresivnější Slovensko, ale i v lecčem inovativnější moravská a slezská badatelská pracoviště, především v Brně a do určité míry i v Opavě); na druhou stranu, určitá izolovanost a svěbytnost „Robkova impéria“, a to zřejmě i v rámci etnologických věd pouze v *českých* zemích, by mohly být pro tento přístup obhajobou. Přesto

FILOZOFICKÁ FAKULTA Univerzita Karlova

Ústav etnologie

by bylo zajímavé dozvědět se, z jakých příčin bylo zvoleno zaměření pouze na tato dvě pražská pracoviště: pokud bylo autorovou výchozí pozicí také zkoumat etablování sociokulturní antropologie po roce 1989, myslím, že by byla chyba opomenout Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur Národního muzea, které mělo (především díky osobnosti Josefa Kanderta) v 80. a ještě 90. letech 20. století k tomu, čemu se říkalo cizokrajná, mimoevropská či obecná etnografie, a později antropologie, z pražských pracovišť ve svých badatelských, publikačních, ale i prezentačních a popularizačních aktivitách zřejmě nejbliže (okrajověji též Přírodovědeckou fakultu UK s Josefem Wolfem; do určité, nejmenší míry pak Národopisné oddělení Národního muzea). Možná mohlo být také využito větší množství pramenů archivní povahy; otázkou ale je, zda by napomohly zodpovědět autorovy badatelské otázky.

Ještě k „Robkovu impériu“ – práce obsahuje asi nejzajímavější a možná i dosud nepřesnější popis jeho fungování (s. 137 posuzované práce), včetně zdůraznění momentu jeho postupného stahování se z klíčových pozic v letech 1986–1988, které možná v leccčem předznamenalý postupné zvýraznění zájmu o sociokulturní antropologii, který byl (minimálně latentně) přítomný snad již v tomto období, a který začala určitá část postav z jeho „dvora“ později aktivně podporovat (vedle celé řady dalších, možná významnějších aktérů). Zajímavé je i autorovo zjištění, že spojení antropologie s kolonialismem a národopisu s nacionalismem zmiňoval již v roce 1972 (!) Jaroslav Kramařík (s. 14 posuzované práce). Zcela také souhlasím s autorovou tezí, že etnografové a folkloristé v 60. letech 20. století rozvolňovali rozdíly mezi *etnografií* a *etnologií* – a stejně jako on problematizují kategorické (a evidentně zavádějící) tvrzení Petra Skalníka, že tomu tak rozhodně být *nemohlo* (s. 16 posuzované práce). Zcela naopak: na celostátní konferenci československých národopisců v roce (tuším) 1967 navrhoval folklorista Jaromír Jech jako ideální potenciální nový název pro tuto disciplínu právě *etnologii* (později publikováno jako Jaromír Jech: Jednota národopisné vědy. *Věstník národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenskej áarodopisnej spoločnosti při SAV* 3–4, 1967: 34–48); stejně tak používal *etnologii* jako označení tohoto oboru již v roce 1973 folklorista a bývalý (předsrpnový) vedoucí Katedry etnografie a

FILOZOFICKÁ FAKULTA Univerzita Karlova

Ústav etnologie

folkloristiky FF UK Karel Dvořák (Karel Dvořák: Die Ethnologie an der Prager Universität. *Ethnologia Slavica* 5, 1973: 254–262). A ano, Don Kalb měl termínem *folkloristics* ve své studii z roku 2007 na mysli právě *etnografii/etnologii* (použil termín pro tuto disciplínu, slovy Rolfa W. Brednicha „*Schwesterwissenschaft der Volkskunde*“, praktikovaný v USA a Kanadě – s. 22 posuzované práce).

Jedinou, byť relativně marginální chybou práce je označení autorské dvojice Milan Leščák a Oldřich Sirovátka za *moravské etnografy* (s. 214 posuzované práce); Milan Leščák je přední (vlastně asi nejvýznamnější pro druhou polovinu 20. století!) *slovenský folklorista*; Oldřich Sirovátka sice skutečně působil na Moravě, ale byl také předním *folkloristou* (mimořádně, jejich společná práce z roku 1982 zmiňovala nejen formalistické a strukturalistické přístupy a dílo emigranta Václava Karbusického, ale i dobově progresivní americkou/texaskou/austinskou performanční školu).

V etnologických a antropologických vědách v anglické terminologii pro označení kolektivně šířených vernakulárních pohádek používáme spíše termín *folktale*, popřípadě *Märchen* (*fairytale* označuje literární či jinak mediálně zpracovaný umělý, autorský text – s. 15, 52 a jinde v posuzované práci).

Nejsem si také jistý, zda je na místě pro autorem sledované období vhodné používat Yurchakův pojem *pozdní socialismus*, kterým označuje odlišné a výrazně delší historické období definované hypernormalizací (ale autor si je této skutečnosti vědom – s. 11 posuzované práce) – proč nezůstat u tradiční *normalizace*, popřípadě *státního socialismu*?

K popisu různých významů termínu *ethnography* by možná bylo na místě přidat i „dělání etnografie“ či „etnografování“, tedy terénní výzkum; popřípadě chápání „etnografie“ jako první fáze antropologického bádání (následované „etnologií“ a „antropologií“, v klasickém lévi-straussovském pojetí – s. 17 posuzované práce)?

Další potencionální výtkou směřující k práci by mohl být relativně malý důraz, který klade na popis devadesátých let 20. století a propojení odkazu předchozích dvou dekád s tímto obdobím, na které jsem se před čtení práce velmi těšil (které ale autor částečně popsal ve své studii *Academia without Contention? The Legacy of Czechoslovak Ethnography and Folklore*

FILOZOFICKÁ FAKULTA Univerzita Karlova

Ústav etnologie

Studies in Czech Anthropology, publikované v *Sociologickém časopise/Czech Sociological Review* 54, 3, 2018); to bylo určitě na rovině personální a do značné míry i tematické, teoretické i metodologické poměrně silné (což mohu dosvědčit i z autopsie; na výše zmíněné pražské katedře jsem v letech 1999–2004 studoval pětiletý magisterský studijní obor, tehdy nazývaný „Etnologie“, také jsem kupoval antropologické knihy přivážené Sabre Foundation, apod.).

Výše uvedené skutečnosti ale v ničem nesnižují kvality Balašovy práce – sám jsem se, abych ještě chvíli zůstal na osobní rovině, domácími dějinami oboru okrajově zabýval, byť spíše na deskriptivní a přehledové, nikoli analytické rovině jako autor – a ke studiu uvedeného období, byť jsem je osobně nezažil, považuji autorovo generační i institucionální „outsiderství“ za badatelsky vhodnější.

Po formální stránce je předložená disertační práce velmi kvalitní a troufám si říci, že stojí velmi vysoko nad běžným standardem v současnosti odevzdávaných prací. Skutečnost, že je napsána v současném jazyce sociálních věd, tedy angličtině, a to angličtině zcela bezchybně, elegantní a dobře plynoucí, je pak dalším velkým pozitivem práce.

Jsem toho mínění, že přepracované vydání práce tiskem je pro domácí etnologické a antropologické vědy absolutní *nutností*.

Při obhajobě navrhuji položit trojici následujících otázek:

- 1) Jaká byla podle autora role (slovesně/prozaicky) folkloristických studií v jím sledovaném období? Na jednu stranu jim byla dobovou rétorikou občas vytýkána jejich údajná oborová samostatnost a přílišné sepětí s literárními a filologickými obory v minulosti, na druhou stranu ale jako samostatný obor „vznikla“ vlastně až s institucionalizací oboru „etnografie a folkloristika“. Obsahovala některé aspekty, které nebyly v dobové etnografii přítomné, či naopak?
- 2) Narazil autor na některé polohy dobového „dělání etnografie a folkloristiky“, především v podobě sociálních praktik, které jsou podle jeho zjištění ve výraznějším rozporu s dosavadními zjištěními výstupů z velkého badatelského

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Univerzita Karlova

Ústav etnologie

projektu Etnologického ústavu AV ČR (viz publikace *Etnologie v zúženém prostoru* (2016), *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou* (2018), apod.)?

- 3) Plánuje autor v pokračování badatelského zkoumání příběhu domácích etnologických a antropologických věd? Myslím, že záhodno by bylo ještě důkladněji prozkoumat především 90. léta 20. století, a také první desetiletí 21. století, a situaci domácí sociokulturní antropologie během tohoto období. Pokud ano, myslím že by bylo zajímavé zohlednit například provokativní polemický text o situaci ve Švédsku (Gerholm, Tomas: Sweden: Central Ethnology, Peripheral Anthropology. In: Roldan, Arturo Alvarez – Vermeulen, Han (eds.): *Fieldwork and Footnotes: Studies in the History of European Anthropology*. London: Routledge, 1995, s. 159–170). Pokud by se autor vydal naopak směrem do hlubší minulosti, doporučuji zajímavé texty nizozemského historika Hana F. Vermeleuna (nejpřehledněji asi *Before Boas. The Genesis of Ethnography and Ethnology in the German Enlightenment (Critical Studies in the History of Anthropology)* z roku 2015), které by mohly revidovat autorovy teze o tom, že národopisná disciplína vznikla až v 19. století v souvislosti s národními hnutími (s. 13 i jinde posuzované práce); její intelektuální kořeny sahají asi spíše již do poslední třetiny 18. století; jako disciplína uzrává ale až v poslední třetině 19. století, přičemž její institucionalizace jako svébytného akademického oboru je vlastně *pozdější* než u antropologie (ta má první katedru tuším 1906, v USA 1902; pokud tedy nepočítáme Royal Anthropological Institute založený 1871; národopisné katedry vznikají v Evropě až ve 20. a 30. letech 20. století; výjimku tvoří folkloristika v severských zemích, kde najdeme samostatné katedry již v 80. letech 19. století). K pokusům o antropologizaci, respektive možná šířeji sociologizaci domácích etnologických věd docházelo ostatně v dějinách disciplíny již několikrát – volali po ní již folkloristé Jan Jakubec (1862–1936) a Václav Tille (1867–1932), archeolog Lubor Niederle (1865–1944), v době Národopisné výstavy pak lingvista Emanuel Kovář (1861–1898). Možná můžeme dokonce odlišit celkem 6

FILOZOFICKÁ FAKULTA Univerzita Karlova

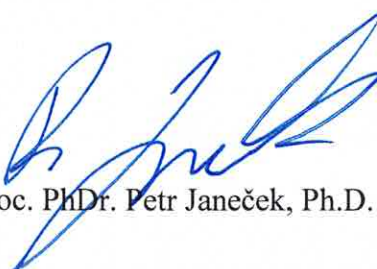
Ústav etnologie

historických pokusů o přiblížení domácích etnologických věd vědám sociálním: 1) teze sociologizující skupiny autorů kolem časopisu *Athenaeum* reagující na národopisné hnutí konce 19. století, 2) marx-leninské teze tzv. „marxistické etnografie“ 50. let 20. století, 3) snahy o marxistickou sociologizující a antropologizující revizi etnografie v 60. letech 20. století spojené s důrazem na výzkum mimoevropského terénu, 4) snahy o marxistickou aktualizaci etnografické práce s důrazem na „etnografii současnosti“ 70. let 20. století, 5) recepce sovětské teorie etnických procesů v 80. letech 20. století, a 6) antropologizující tendence po roce 1989, které se zatím jeví jako badatelsky nejproduktivnější?

S autorovou hlavní tezí, podle které měly praktiky etnografů spoluúčast na utváření soudobé nově vznikající české antropologie a etnologie, se dá rozhodně souhlasit.

Předložená velmi kvalitní disertační práce splňuje požadavky kladené na tyto typy textů, a proto ji *doporučuji k obhajobě* a navrhuji ji klasifikovat jako *prospěšla*.

15. 11. 2020

doc. PhDr. Petr Janeček, Ph.D.